

Celem pracy *Sacrum w profanum. Słownictwo religijne we współczesnej polszczyźnie potocznej* było zebranie oraz opisanie wtórnych znaczeń i funkcji semantycznych leksyki religijnej, które występują w języku potocznym. Bodźcem do analizy tego wycinka rzeczywistości językowej był fakt, że wielu językoznawców zajmujących się badaniem komunikacji religijnej, m.in. I. Bajerowa, M. Kamińska, M. Wojtak, D. Zdunkiewicz-Jedynak, zwraca uwagę na nasilony proces przechodzenia słownictwa sakralnego do polszczyzny potocznej i związane z tym zjawisko neosemantyzacji omawianej leksyki. Moja praca miała dać systematyczny, aczkolwiek nie wyczerpujący, obraz zmian semantycznych słownictwa religijnego w nieprototypowym obszarze komunikacji.

Materiał poddany analizie wyekscerpowałam ze słowników ogólnych języka polskiego, słowników polszczyzny potocznej, słowników potocznych odmian językowych (socjolektów), wypowiedzi zasłyszanych oraz materiałów tekstowych pochodzących z korpusu języka polskiego PWN. Wybór źródeł był motywowany chęcią zebrania jak największej ilości jednostek oraz ich znaczeń. W badaniu uwzględniłam nie tylko leksemy i jednostki frazeologiczne obecnie desakralizowane, ale również takie, których desakralizacja jest już od dawna skodyfikowana słownikowo – dotyczy to większości biblizmów. Można bowiem zaryzykować stwierdzenie, że w większości znajdują się one w czynnym zasobie słownikowym użytkowników języka, a więc są obecne we współczesnej polszczyźnie potocznej. Odrzuciłam jednak jednostki, które nie przeszły procesu neosemantyzacji, mimo iż funkcjonują niekiedy w komunikatach ustnych, np. telewizyjnych programach informacyjnych podczas referowania zdarzeń z życia Kościoła. Dotyczy to więc znacznej części słownictwa terminologicznego (np. leksemów z zakresu prawa kościelnego oraz pojęć teologicznych) oraz połączeń wyrazowych, które są charakterystyczne dla języka potocznego, ale nie posiadają znaczeń wtórnych – np. przysłów, pozdrowień typu *Idź z Bogiem* itp. Pewien problem stanowił opis słownictwa religijnego zawarty w słownikach języka polskiego, gdyż nie przy wszystkich leksemach, które badacz bądź użytkownik języka uznałby za religijne, znajduje się odpowiedni kwalifikator. Słowniki języka polskiego uwzględniają dodatkowo prymarnie pojęcia katolickie. Część słownictwa religijnego należało więc wyodrębnić ze źródeł leksykograficznych poniekąd intuicyjnie. Podobnie było z ekscerpcją biblizmów.

Metodologia zastosowana w rozprawie nawiązuje do językoznawstwa kognitywnego i lingwistyki antropologicznej. Semantyka kognitywna stała się źródłem narzędzi do badania zmian znaczeniowych. W analizie wykorzystałam m.in. założenia o funkcjonowaniu różnych poziomów kategoryzacji, określonym profilowaniu obiektów w zależności od sytuacji komunikacyjnej, grupowaniu cech znaczeniowych w zestawy domen, istnieniu prototypów i

skryptów sytuacyjnych. Ustalenia lingwistyki antropologicznej w duchu J. Bartmińskiego posłużyły mi do zdefiniowania stylu potocznego i religijnego. Styl uznałam za wspomnianym badaczem za „pewien rozpoznawalny i uporządkowany inwentarz środków, zintegrowany przez zespół określonych zasad i wyposażony w określone wartości, do których należy wiedza o świecie, określona racjonalność, swoisty obraz świata i intencje komunikacyjne”.

W mojej pracy język potoczny jest zatem rozumiany nie tylko jako kod obecny w ograniczonych określonym kontekstem sytuacyjnym tekstach mówionych, ale także pisanych – w prasie, stylizowanych na potoczność utworach literackich. W stylu potocznego sytuuję ponadto gwary środowiskowe i socjolekty, zwłaszcza gwarę studencką i uczniowską. Przyjęłam zatem, że styl potoczny nie jest tworem jednolitym.

Ostatecznie funkcjonowanie słownictwa religijnego w języku potocznym przeanalizowane zostało pod kątem zmian znaczeniowych poszczególnych jednostek, ich nacechowania, zabarwienia stylistycznego, konotacji, wartościowania (pojętego dwojako – jako nastawienia użytkowników języka do wypowiedzanych słów oraz jako użycia słów do oceny jakiegoś zjawiska) i ich potocznej conceptualizacji. Zwracałam także uwagę na zjawiska desakralizacji i profanalizacji słownictwa i frazeologii religijnej. Za desakralizację uznałam proces utraty komponentu sakralnego przez analizowane jednostki leksykalne, natomiast przez profanalizację – świadome deprecjonowanie treści niesionych przez leksykę np. poprzez wykorzystanie jej w charakterze przekleństw lub wulgaryzmów.

Praca liczy 243 strony i składa się z siedmiu rozdziałów.

W pierwszym z nich, poświęconym problematyce sacrum i profanum w języku, zwróciłam uwagę na wielość definicji terminów: „język religijny” i „język potoczny” i problemy związane z ich nazewnictwem. Próbowałam ustalić zakres funkcjonowania obydwu odmian. Scharakteryzowałam omawiane style na tle kulturowym oraz komunikacyjnym. Omówiłam również specyficzne właściwości słownictwa religijnego w oparciu o przedstawione wcześniej cechy *lingua sacra*.

Drugi rozdział poświęcony został zagadnieniu zmian semantycznych oraz definicji znaczenia. Dzieli się na dwie części. W pierwszej skrótowo scharakteryzowałam współczesne teorie semantyczne. Następnie przedstawiłam koncepcję analizy semantycznej autorstwa J. Bartmińskiego oraz wybrane ustalenia z zakresu semantyki kognitywnej. Druga część rozdziału dotyczy procesów zmian semantycznych, a także założenia o istnieniu motywacji pomiędzy znaczeniem pierwotnym i wtórnym danej jednostki leksykalnej.

Kolejne rozdziały mają charakter materiałowy. Ich liczba i podział są związane z wyodrębnionymi przeze mnie funkcjami semantycznymi słownictwa religijnego w języku potocznym, a mianowicie:

- funkcji modulantów wypowiedzi realizowanych przez wykrzyknienia zawierające *nomina sacra*;
- funkcji eufemizmów;
- funkcji wartościowania;
- funkcji wtórnego, zemocjonalizowanego orzekania o obiektach ze sfery *profanum*.

Pierwszy z rozdziałów dotyczy quasi-religijnych wykrzykników z komponentem sakralnym, takich jak *O Boże!*, *Jezus Maria!*, *Niech go wszyscy diabli* itp. Jednostki te zanalizowałam pod kątem ich postaci formalnych, znaczenia oraz reprezentowanych przez nie gatunków mowy. Zwróciłam uwagę na sytuacje komunikacyjne, w których najczęściej się pojawiają, a także zjawisko ich wykorzystania w roli wulgaryzmów.

Kolejny rozdział pracy zawiera opis słownictwa religijnego pełniącego funkcję eufemizmów oraz eufemizmów dotyczących sacrum. Zebrana leksyka pogrupowana została w pola leksykalno-semantyczne na podstawie jej zmetaforyzowanych znaczeń, a następnie zanalizowana pod kątem tych cech znaczeniowych, które posłużyły do przeobrażenia badanych jednostek w środki eufemizacji wypowiedzi. Przykładami słów i wyrażeń, które zostały poddane neosemantyzacji, są *adam* czy *baranek boży* jako odpowiedniki *policjanta*, *upadły anioł* będący określeniem prostytutki, *błogosławić* w znaczeniu ‘zwymyślać, obrażać kogoś’.

Piąty, najobszerniejszy rozdział został poświęcony charakterystyce leksyki religijnej wykorzystywanej w roli środków wartościujących. Jednostki zostały tu przebadane pod kątem konotacji wartościujących i zjawiska odwracania oceny w strukturze znaczeniowej leksemów pod wpływem systemu aksjologicznego obecnego w języku potocznym. Leksemami ogólnowartościującymi o największym zakresie znaczeniowym okazały się przymiotniki *boski*, *diabelski* i *piekielny*. Ponadto wyróżniłam m.in. jednostki oceniające właściwości intelektualne (np. *biskup się wychylił* ‘o osobie zachowującej się niemądrze’, *ofiara boża* ‘człowiek niezbyt mądry’), odnoszące się do wartości pragmatycznych (np. *mesjaszki* ‘wygodne buty’), estetycznych (np. *anioł* ‘ładna dziewczyna’, *wyglądać jak zdjęty z krzyża*).

Treść kolejnego rozdziału stanowi analiza jednostek wtórnie desygnujących różne obiekty ze sfery profanum, czyli rzeczywistości pozajęzykowej nie związanej z przeżyciem religijnym. Głównym motywem wyodrębnienia tej funkcji stał się fakt, że realizujące ją leksemy i połączenia wyrazowe, choć nacechowane ekspresywnie, wyraźnie odróżniają się od

grupy słownictwa wartościującego. Jednostki te reprezentują różne pola leksykalno-semantyczne, np. „wygląd” (*jezus* ‘chłopak z długimi włosami’, *kościelny* ‘mężczyzna w długich spodniach’), „szkoła i nauczanie” (*gorzkie żale* ‘wywiadówka’, *rzeź niewiniątek* ‘trudny egzamin’), „rozrywka” (np. *kolęda* ‘wizyta u przyjaciół’).

Ostatnia część pracy ma charakter podsumowujący. Ukazuje językowy obraz pojęć religijnych w polszczyźnie potocznej. Zawiera rekonstrukcję struktury kognitywnej poszczególnych znaczeń oraz systematyczny rejestr zmian semantycznych słownictwa religijnego.

W zakończeniu znajdują się statystyki określające liczebność zneosemantyzowanych leksemów oraz ich znaczeń. Mieszczą się tam również syntetyczne wnioski na temat procesu interferencji dyskursu i słownictwa religijnego z językiem potocznym.